Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024 № 3

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Elektron nashr. 796 sahifa.
E’lon qilishga 2024-yil 30-martda ruxsat etildi.

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri o‘rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O‘zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., “O‘IRIAM” ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro “Nordik” universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., “El-yurt umidi” jamg‘armasi ijrochi direktori o‘rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, t.f.f.d., TAQU katta o‘qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o‘g‘li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O‘zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari
Ochilov Farxod, O‘zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo‘limi boshlig‘i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o‘qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Экологические и альтернативные заполнители для бетона в условиях Узбекистана 10
Акрамов Хуснитдин Ахрарович, Тохиров Жалолиддин Очилович, Самадов Хомид Самандарович

Investitsion marketingni rivojlantirish asosida mintaqa investitsiya jozibadorligini oshirish 16
Ahmedov Alim Babaniyazovich

Oʻzbekistonda yashil budjetlashtirish, energiya samaradorligi va issiqxona gazlari emissiyasi 22
Pulatov Dilshod Haqberdiyevich, Qulliyev Ulugʻbek Mirzayevich, Mamanov Alisher

Development of the Digital Economy as a Trigger of the Economic Growth of the New Uzbekistan 28
Luiza Sayfullovna Makhmutkhodjaeva, Umarova Shahnoza Akbarovna

Oliy oʻquv yurtlarida matematik statistikani oʻqitishning xususiyatlari 34
Shamsiyev Damin Najmiddinovich, Aymatova Farida Xoʻrazovna

Turizmda tadbirkorlikning oʻziga xos xususiyatlari 37
Mardonova Dilafruz Kosimovna

Oziq-ovqat xavfsizligi ta'minoti: Oʻzbekistonda mayonez importini notarif tartibga solish va ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish istiqbollari 41
Muratova Shohista Nimatullayevna, Nomozov Azizbek Xayrulla oʻgʻli

Mamalakatimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etishda qimmatli qogʻozlar bozorining oʻrni va roli 46
Akramov Azamat Ramziddinovich

Mamlakatning iqtisodiy va ekologik rivojlanishida elektromobil sanoatini rivojlantirishning ahamiyati 53
Iminov Mahmudjon Azimjon oʻgʻli

Hududiy eksport salohiyatini oshirishning marketing strategiyasi 60
Jiyamuratov Rustam Nuridinovich

Turistik kompaniyalar moliyaviy barqarorligini baholash usullarini takomillashtirish kompaniya moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim mezoni 65
Joʻrayev Behzod Nuraliyevich

Iste'molchilarni xulq-atvori modellari asosida marketing strategiyalarini shakillantirish 70
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna

Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish 75
Mirzayeva Nargiza Batirovna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarning oʻrni 80
Otajonova Charosxon Polvonquli qizi

Innovatsion menejment va raqamli transformatsiyalarni joriy etishning metodologik asoslari 84
Quldoshev Asliddin Tursunovich

Strategik boshqaruvda xususiy kapital samaradorligini baholash 89
Nasriyeva Zebiniso A'zam kizi, Mavlyanova Dilobar Maxkamovna

Mintaqalarni innovatsion rivojlantirish istiqbollari tashkiliy tuzilmalarini takomillashtirishni boshqarish yoʻllari 100
Xodjamuratova Gulbaxar Yuldashevna

Meva-sabzavot eksporti barqarorligini ta'minlashning ekonometrik tahlili 105
Shamsiyeva Feruza Muratxodjayevna

Зарубежный опыт активизации экономической активности домохозяйств 111
Бердиев Гайрат Ибрагимович, Маликова Севинч Телман кизи, Люсиков Артемий Александрович

The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Uzbekistan 116
Abdulla Ibragimov, Keldiyorov Shakhriyor Ilyos Oʻgʻli

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Mintaqada sanoat ishlab chiqarish rivojlanishining kambag'allikni qisqartirishdagi ahamiyati 121
Abdullayev Habibullo Asadulla o'g'li

Global iqtisodiyot sharoitida islom moliyasi mezon va tartiblarini joriy etishdagi muammolar va yechimlar 125
Abduvosidova Gulandom Abdurashid qizi

Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasida biznes subyektlarini toifalarga ajratish amaliyotining xususiyatlari 131
Akobirova Nodira Najmiddin qizi

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini innovatsion rivojlanish yo'llari 135
Axmedova Nafisa Amirddin qizi

Strategic directions of integration of Uzbekistan into the international hospitality industry 140
Bekmurodova Laylo Tursunmamatovna

Surxondaryo viloyatida parrandachilikni rivojlantirish ko'rsatkichlarini prognozlash va modellashtirish 144
Bobomuratov Imomqul Islamovich

Mamlakatimizda chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishning hozirgi holati va uning tahlili 149
Talipova Dilfuza Nabiyevna

Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 154
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li

Analysis of the Influence of Macroeconomic Indicators on State Budget Tax Revenue 158
Meyliev O. R., Gofurova K.

Mahalliy budjet xarajatlarini hududlar ijtimoiy-iqtsodiy rivojlanishiga ta'siri 166
Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li

Influence of Digital Technologies on Economic Growth of the Republic of Uzbekistan 170
Igamberdiyeva Kunduz Ergashevna

Transmilliy kompaniyalarning tashqi bozorlar uchun marketing strategiyalari va marketing tadqiqotlarini o'tkazish amaliyoti 174
Jo'rayeva Zilola Turobovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi

Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari 178
Kamilova Iroda Xusnitdinovna

Korxonalarda inqirozga qarshi moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish 183
Latipova Shaxnoza Maxmudovna

Tijorat banklari faoliyatida onlayn tizimlarining tutgan o'rni va ularning rivojlanishi 188
Raxmataliyev Muzaffar Eshdavlatovich

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyatining ta'sirini baholashning nazariy asoslari 194
Fayziyeva Dilsuz Bahodirovna

O'zbekiston Respublikasini "yashil" iqtisodiyotga o'tish samaradorligini oshirish 200
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li

Andijon viloyatida kambag'allik darajasini qisqarishiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar 214
Musaeva Ziyoda Allayarovna

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi eksportida marketing muammolari 218
Musyeva Shoira Azimovna, Agzamov Avazxon Talgatovich

Respublikamizda parranda bosh sonining hozirgi holati va uning istiqbollari 223
Akramova Nargiza Axrorovna

Menejmentda ishbilarmonlik kommunikatsiyalaridan foydalanishda optimal strategiyalarini qo'llash shart-sharoitlari 227
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Shadiyeva Madina Djaloliddin qizi

Raqamlashtirish sharoitida innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari 231
Nazarova Latofat Toirjon qizi

O'zbekistonda masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari 235
Nurmuxammedov Matlab Yunusovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Davlat aktivlarini samarali boshqarish hamda nazorat qilishni takomillashtirish 240
Mirzayev O., Nazarov G'ayrat Olim o'g'li

Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv 246
O. U. Shomurodov, Z. U. Uroqov, A. T. Ablahatov, A. A. Suyarov, J. S. Urazov

Methodological Aspects for Branding in Private Schools 251
Odilova Sitora Sayfitdin qizi

Совершенствование процедуры оценки эффективности и результативности расходов государственного сектора 256
Олимов Элёр Фазлиддин угли, Искандаров Суннатилло Бахриддин угли

Logistika xizmatlari samaradorligini oshirishda blokcheyn texnologiyalardan foydalanish 261
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich

Markaziy Osiyoda energetika bozorini rivojlantirishning kelgusi istiqboli va imkoniyatlari 267
Saidov Mash'al Samadovich, Umarova Irodaxon Nuraliyevna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda sug'urta bozorining innovatsion usullaridan foydalanishning konseptual asoslari 275
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi

Oliy ta'limda boshqaruv strategiyalari va ularni amalga oshirish mexanizmi 279
Saidqulova Firuza Farmonovna

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromadlarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari 283
Salimov Sherzod Baxtiyorovich

O'zbekiston Respublikasidagi mavjud suv resurslarining iqtisodiy holati tahlili 288
Shanazarova Gulyora Baxtiyarovna

Tijorat banklari kredit risklarini kamaytirish yo'llari 294
Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi

The use of Intellectual Systems in the Improvement of the Educational Process Management System in Higher Educational Institutions 303
Umarova Dilfuza Rakhmatilla qizi

Oliy ta'lim tizimida yangi iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish 307
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich

Global iqtisodiy sharoitida moliyaviy hisobotlar auditida muhimlilikni baholashni xalqaro stanadartlar asosida takomillashtirish 311
Xasanova Nasiba Tolliboy qizi

Qurilish materiallari sanoatida innovatsion klasterlarni tashkil etish istiqbollari 314
Yuldasheva Kamola Miraliyevna

Oliy ta'lim muassasalarida gibrid bulut xizmat modelini qo'llash mexanizmini ishlab chiqish 319
Zaripov Bahodir Bobomurod o'g'li

Роль инвестиций в ситеме железнодорожного транспрта в Республике Узбекистан 325
Акбарова Лайло Упашевна

Gidrotexnik inshootlar betonlarini samaradorligini tahlil qilish va oshirish natijalari 330
Asqarov B. A., Karimov M. U., Xolmirzayev S.T., Obidjonov J. T.

Maxsus iqtisodiy zonalar hududiga jalb etilgan investitsiyalar to'g'risida 334
Davlayev G'olib Ashurovich

Yangi xizmat turi xizmatlar sohasini innovatsion boshqarishning metodologiyasi 337
Djurayeva Dilnoza Davron qizi

Mintaqalar innovatsion salohiyatini baholashning uslubiy yondashuvlari 343
J. A. Ismatullayev, D. X. O'rinov

Milliy qayta sug'urtalovchilarning xalqaro sug'urta bozoriga kirib borishi va kutilayotgan xavf-xatarlar 348
Jorabayev Jasur Abduraxmanovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tovarlar auditi natijalarini auditorlik hisobotida aks ettirish tartibi 354
Ibragimov M. M., Ergashev O. F.

Turistik destinatsiyalarni tashkil etish va rivojlantirishning xorijiy tajribalari 358
Karimov Anvar Aktam o‘g‘li

Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo‘llari 362
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich

Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional tizimini tadqiq etishga uslubiy yondashuvlar 367
Mamatov Axmetjon Atajanovich, Allaberganov Zakir Gayibovich

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashning nazariy jihatlari 373
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Paxta-to‘qimachilik klasterlari eksport faoliyatini rivojlantirishning xorij tajribasi 380
Mansurov Saidxo‘ja Kamalovich

Korxonalar raqobatbardoshligini oshirish muammolari va dolzarb vazifalari 386
Musyeva Shoira Azimovna

Устойчивый и инклюзивный рост: взаимосвязь экономического прогресса с социальным равенством и экологическим управлением 390
Нодирбек Холбаев

Mintaqalarni investitsion jozibadorligini taraqqiyot strategiyasiga ta’sirini statistik baholash 396
Nuriddinov Zufar Akbarovich

Финансирование каракулеводства: преодоление финансовых вызовов в пустынных регионах Узбекистана 402
Нуриллаев Жамолиддин Ярашевич

O‘zbekiston investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish 408
Oybek Elmuratov

Intellektual mulkning iqtisodiy mazmuni va tarixiy rivojlanish bosqichlari 411
Maxmudova Nargiza Davlyat qizi

Implementation and use of Digital Technologies in Logistics Abstract 416
Kushakova Mamura, Koshakova Mukhlisa Surat qizi

Innovatsion iqtisodiyot tushunchasining mazmun mohiyati 421
Abduqaxorov Bekzod O‘tkir o‘g‘li

Raqamlashtirish iqtisodiy o‘sish va raqobatbardoshligini oshirish omili sifatida 426
Mamajonova Durdonahon Mamaruzi qizi

O‘zbekistonda tashqi savdoni notarif usullar orqali tartibga solishning mamlakat iqtisodiyotiga ta’siri 431
Norqobilov Akobir Iso o‘g‘li

Инновационные методы переработки горных отходов для экологической устойчивости в Узбекистане 437
Аскаров Бахтиер Аскарович, Собирова Мукаддас Хамидуллаева

Опыт зарубежных стран по стимулированию производства сельскохозяйственной продукции и перспективы внедрения в Узбекистан 442
Холиков Сулаймон Уткир угли

Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda strategik boshqaruv hisobini tashkil qilishning uslubiy jihatlari 447
Pardayeva Shahnoza Abdinabiyevna

O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishni statistik tahlili 452
Sayfullayev Siddik Nosirovich

Sug‘urta tashkilotining innovatsion risklarini baholash 457
Sattorov Shoxrux Maxmudjon o‘g‘li

Kapital bozori rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari 462
Turdiyeva Uzayda Omirbayevna

Адаптивный искусственный интеллект в управлении человеческими ресурсами 469
Хайдарова Малика Шокирджановна

Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishga xizmat qiluvchi zamonaviy va istiqbolga mo'ljallangan huquqiy asoslarning yaratilganligi to'g'risida 478
Xayriddinov Shuxrat Botirovich

Investitsiya loyihalariga ta'sir qiluvchi risklarni sifat jihatdan baholash usullarining o'ziga xos xususiyatlari 482
Shaislamova Nargiza Kabilovna

Tijorat banklari tomonidan investitsion loyihalarni kreditlash tartib va ularni takomillashtirish yo'llari 491
Yunusova Ozoda Anvarjon qizi

Hududlar iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda soliq salohiyatini oshirishning nazariy jihatlari 498
E. N. Raximov

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi 504
Avazov Ilxom Ravshanovich

Inson resurslarini boshqarishning innovatsion usullarini joriy etish vositalarini ishlab chiqish 509
Djuraeva Guzal Shavkatovna

Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 513
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li

Korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalarni moliyalashtirishning ilg'or xorij tajribalari 517
Igitov Jurabek Kuzibekovich

The impact of corporate governance on firm performance and financial stability 524
Muhammadyor Yunusov

Mintaqalarda kamg'allik darajasini pasaytirish va xorij tajribasidan foydalanish yo'llari 537
Musulmonova Shahlo Nasriddinovna

Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash soliq ma'muriyatchiligini samarali tashkil etish yo'llari 541
Mutalova Dilorom Maxamadjanovna, Kenjaboyeva Nigina

Iqtisodiy savodxonlik hamda tadbirkorlik qobiliyati o'rtasidagi to'g'ri nisbatdagi bog'liqlik munosabatining fundamental asoslari 544
Tuxtayeva Muyassar Shovkat qizi

Korxonalarning bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari 550
Umarova Hulkar Umidulloyevna

O'zbekistonda korxona boshqaruvida kadrlar salohiyatidan foydalanish amaliyotini rivojlantirishning xorij tajribasi 555
Do'stova Aziza Qahramonovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv tizimining xususiyatlari 559
Iroda Majidova

Ziyorat turizmini rivojlantirishning muhim xususiyatlari 565
Mirzayev Qulmamat Jonuzoqovich, Shukurov Tohirjon Izzatullo o'g'li

Qandolat mahsulotlari bozorida marketing tadqiqotlarini asosiy yo'nalishlari 569
Tuychiyeva Vasila Faxriddin qizi

"Зелёная экономика" как фактор повышения экономического роста страны 573
Тураева Адиба Икрамовна

Oilada sarf-xarajatlar samarasiga erishishning muhimligi 580
Xasanov Rustam Rabimovich

Aholi farovonlik darajasidagi farqlarni tartiblash yo'nalishlari 583
Xasanov Rustam Rabimovich, Turdiyev Zoxidjon Rustamovich

Совершенствование оценки стоимости объектов недвижимости в Узбекистане на основе зарубежного опыта........ 588
Хомитов К. З., Халилова Л. Ш.

Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligida kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ahamiyati........ 594
Choriyeva Nigina Kaxramonovna

Davlat xaridlari tizimini takomillashtirish yo‘llari 598
Alimbayeva Sevara Alimbayevna

Yengil sanoatni rivojlanishida Germaniya tajribasi........ 601
F. Jumaniyazova, G‘ulomov Ibroxim Rustam o‘g‘li

The efficiency of usage of Islamic finance instruments in security market........ 607
Khasanov Umarbek Begmat ugli

Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish yo‘llari........ 613
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini tashkil qilinishining hozirgi holati va muammolari 621
Nutfulloev Tolib G‘olib o‘g‘li

Mehnat bozorida raqamli texnologiyalardan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish 627
Maxammadiyev M. M.

Ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish sharoitida mahsulot tannarxini optimallashtirish asoslari........ 632
Narzullayeva Gulchehra Salimovna

Elektron pullarni rivojlantirish yo‘llari 636
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o‘g‘li

Загрязнение окружающей среды в Узбекистане: проблемы, причины и пути решения........ 644
Ишонкулова Феруза Асатовна, Шукуров Тимур Умидович

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarini transformatsiyalash modeli orqali takomillashtirish 649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyevna

Land Tax Received From Individuals and its Share in the Budget of the Republic of Uzbekistan 656
Hakimov Feruz Khurshid ugli

O‘zbekistonda "yashil" iqtisodiyot va iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq xarajatlar tahlili........ 659
Isaxonova Ruxshona Muzaffar qizi, Sharapova Mashxura Azadovna

Qurilish xizmatlari ma’lumotlar tizimini takomillashitirish imkoniyatlari 665
Nurfayziyev Zayniddin Boymurodovich, Nurfayziyev Elyor Zayniddinovich

Ipotekali kreditlashni rivojlantirishning xorijiy davlatlar tajribasi va uni O‘zbekistonda tatbiq etish yo‘llari........ 670
Turdiev Shaxriddin Erxonovich

Suv resurslaridan foydalanishda xorij tajribalari 675
Berdiyev Anvar Abdivaliyevich

Auditda yetarli va mos dalillarni to‘plash tartibi 681
Meliyev Isroil Ismoilovich

"Yashil" iqtisodiyot konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanishi........ 686
Urunbayev Saparbek Samatovich

Uy-joy fondini boshqarish samaradorligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari........ 692
Xolmuradov Raxmatilla Ne’matillaevich

O‘zbekiston mahsulotlarining tashqi bozordagi raqobatbardoshligi xususiyatlari va onlayn platformalar........ 699
Baymuradov Shoxrux Maxmudovich

Factors affecting investment attractiveness in the global investment landscape........ 704
Otaboev Akhmed Makhsudbek o‘g‘li, Juliana Juliana, Fazliddin Nasriddinov

Xalqaro migratsiyaning O‘zbekiston mehnat bozori va inson kapitaliga ta’siri 709
Tilabova Kumush Farhod qizi

Анализ и оценка естественного освещения помещений образовательных учреждений 714
Пирмухамедова Шахноза

Актуальные вопросы укрепления доверия населения к банковской системы Республики Узбекистан 719
Рузибоева Нилуфар Тулкин кизи

Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли 725
Бибутова Шахло Саъдуллаевна

Iqtisodiyotni rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishning afzalliklari va muammolari 730
Axmedova Dilbar Buronovna

Natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirishda sog‘liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirishning mohiyati 734
Ishmanova Diana Nurmamadovna

Oziq-ovqat sanoatini tashkiliy-iqtisodiy jihatdan rivojlanti-rishning nazariy asoslari 737
Muxtorova Madina Azamat qizi

Ipoteka kreditlari sohasidagi islohotlar va kelajakdagi istiqbollar 741
A’zamxo‘jayeva Nihola Sulaymon qizi

Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari 746
Yodgorova Xalima To‘lqinovna

Budjet ijrosini samarali ta’minlashda davlat xaridlarining ahamiyati 752
Sholdarov Dilshod Azimiddin o‘g‘li, Fayzullayeva Zilola Ravshanovna

Aholi sog‘ligi – milliy boylikning tarkibi va jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir 763
Djumabayeva Shaira Xalillayevna

Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari: hisob siyosati 769
Rizayev Nurbek Kodirovich, Mamatova Charos Shavkiddinovna

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsion muhitning o‘rni 778
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna

Davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ ijtimoiy mas’uliyat (“Rossiya temir yo‘llari” OAJ misolida) 784
Xidirova Marg‘uba Rustamovna, Saidqulov Avazbek Botirqul o‘g‘li

Raqamli transformatsiyaning O‘zbekistonning investitsion jozibadorligiga ta’siri 790
Saitkamolov Muxammadxo‘ja Sobirxo‘ja o‘g‘li, Markabayeva Jansaya Aybek qizi

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

ELEKTRON PULLARNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

O'O'K: 336.74

Rustamov Maqsud Suvonqulovich
Iqtisodiyot fanlari doktori, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Moliya fakulteti dekan muovini, dotsent

Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Moliya fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada elektron pullarning vujudga kelish tarixi va uning turlari haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, elektron pullarning bugungi kundagi o'rni va uni iqtisodiyotning rivojlanishidagi roli, ularni aylanish tizimlarining ayrim jihatlari kabi masalalar atroflicha yoritib berilgan. Elektron pullarning xorijiy davlatlar tajribasida qo'llanilishi o'rganilgan va tegishli xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: naqd pul, elektron pul, moliyaviy sektor, kompyuter texnologiyalari, axborot xavfsizlik, virtual, xususiy tarmoqlar, plastik kartalar, elektron kalit.

Abstract: This article provides detailed information about the history of elektronic money and its types. In addition, issues such as the place of elektronic money today and its role in the development of the economy, some aspects of their circulation systems are covered in detail. The use of elektronic money in the experience of foreign countries has been studied and appropriate conclusions have been drawn.

Key words: cash, elektronic money, financial sector, computer technologies, information security, virtual, private networks, plastic cards, elektronic key.

Аннотация: В данной статье представлена подробная информация об истории электронных денег и их видах. Кроме того, подробно освещены такие вопросы, как место электронных денег сегодня и их роль в развитии экономики, некоторые аспекты систем их обращения. Изучено использование электронных денег на опыте зарубежных стран и сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: наличные деньги, электронные деньги, финансовый сектор, компьютерные технологии, информационная безопасность, виртуальные, частные сети, пластиковые карты, электронный ключ.

KIRISH

Bugun pullarning paydo bo'lish tarixiga nazar solsak 17-asr ikkinchi yarmiga kelib qimmatbaho metallarni qog'oz banknotalar egallashni boshladi hamda 300 yildan so'ng ular o'z o'rnini elektron pullarga bo'shatib bera boshladi. 19-asrning yetmishinchi yillarda birinchi marta karta orqali naqd pulsiz tranzaksiya, ya'ni jo'natma amalga oshirildi. Lekin shunga qaramasdan bu elektron pul emasdi, faqat bank tizimi ichida o'zaro almashuv usuli edi xolos. Dastlabki elektron pul o'tkazmasi "1994-yilda DigiCash to'lov tizimi orqali amerikalik olim kompyuterchi David Li Chaumning real pulni virtual valyutaga aylantirish g'oyasi asosida amalga oshirildi"[1]. Ushbu tarixiy voqelik, birinchi navbatda, Internetning keng tarqalishi va virtual pullarni saqlash hamda kommunikatsiya tizimi sifatida maydonga chiqishidir.

Jahonda to'rtta pul turi hukmronlik qilmoqda, ular: naqd, naqdsiz, elektron va kriptovalyutalardir. Hozirga kelib dunyo "aholisining 30 foizidan kamrog'i naqd banknotalardan, qolgan qismi elektron pullardan foydalanmoqda. Bu ko'rsatkich, rivojlangan mamlakatlarda o'rtacha 10 foizni, jumladan, Shvesiyada bir foizdan ham kamroqni"[2] tashkil etadi.

1 https://en.wikipedia.org/wiki/David_Chaum
2 https://yuz.uz/uz/news/elektron-pullaryoxud-bitkoinni-qazib-olish-oltin-ishlab-chiqarishdan-ham-qimmatga-tushadimi

"Elektron pullar naqd pullar bilan bir xil tarzda ishlaydi. Ulardan mahsulot yoki xizmatlarga to'lash uchun foydalanishingiz mumkin. Farqi shundaki, ular bank kartalari, axborot tashuvchi elektron moslamalarda yoki elektron hamyonlarda saqlanadi"[3].

Mamlakatimizda so'ngi yillarda elektron tijoratning rivojlanishi, turli to'lov xizmatlarini yetkazib beruvchilar o'rtasida raqobatning shakllanishi va kuchayishi chakana to'lovlar bo'yicha tranzaksion xarajatlar qisqartirilishini, shu bilan birgalikda, to'lovlarni amalga oshirishda moliyaviy institutlarning vositachiligini talab qilmaydigan innovatsion hamda jozibador vositalarning joriy etilishini taqozo etmoqda. "Elektron pullar ana shunday tizimlardan biri sifatida kundalik hayotimizda keskin kirib bormoqda. Bugungi kunda butun dunyoda raqamli bank tizimlaridan foydalanuvchilar umumiy soni 2020-yilda 2,4 milliarddan oshdi. Tahlilchilarning prognozlariga ko'ra 2024-yilда raqamli bank foydalanuvchilari global miqyosda 54 foizga oshib 3,6 milliardni tashkil etadi, chunki faqatgina raqamli banklar bozorni katalizatsiya qilmoqda. Ushbu o'sishga faqat raqamli banklarning ko'payishi va o'rnatilgan bank brendlari tomonidan raqamli transformatsiyaga doimiy e'tibor qaratilishi sabab bo'ladi"[4]. Shu boisdan dunyoning juda ko'plab mamlakatlarida bank xizmatlari bankka tashrif buyurmasdan masofadan boshqarish eng dolzarb masalalardan biriga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi bank tizimida mijozlarga taqdim etiladigan elektron bank xizmatlarini ko'rsatish borasida tizimli ishlar tashkil etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"[5]gi PF-5992-sonli Farmonida "O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralib, bank xizmatlarini modernizatsiya qilish, samarali infratuzilma yaratish va banklar faoliyatini avtomatlashtirish, shuningdek, banklarning asosiy faoliyat turi bilan bog'liq bo'lmagan funksiyalarini bosqichma-bosqich bekor qilish orqali bank tizimining samaradorligini oshirishga juda katta e'tibor berilmoqda. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, tijorat banklarining biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va masofaviy bank xizmatlari turlarini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish; masofaviy bank xizmatlari, shu jumladan kontaktsiz to'lovlar soni va qamrovini kengaytirish; avtomatlashtirilgan skoring tizimi, raqamli identifikatsiyalash va kredit konveyeridan keng foydalanish; bank ma'lumotlari va tizimlarining axborot xavfsizligini kuchaytirish; bank sohasidagi yangi konsepsiya va texnologiyalarni joriy qilish (fintex, marketpleys, raqamli bank)"6 kabi vazifalarning belgilanganligi mavzuning dolzarbligini dalilini beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Elektron pullarning o'ziga xos xususiyatlari xorijiy olimlar Schär F., Bech M.C., Boar, D.Yeidan, P.Haene, H.Holden, W.Toh[7] tomonidan ayrim jihatlari o'rganilgan va boshqa olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z ifodasini topgan.

D.Jentle, J.Sinki, P.Rouzlarning qarashlarida "Moliyaviy supermarket va moliyaviy butik g'oyasi hamda tor yo'nalishga ixtisoslashgan banklarning universal banklar qatoriga qo'shilishi dolzarblik kasb etishi. Ssuda kapitali bozoridagi xizmatlar, elektron xizmatlar keng tarqaldi, banklarning birlashish va singib ketish holatlari ko'payganlini"[8] keltirishadi.

Ushbu sohada mavjud muammolarning ilmiy amaliy jihatlari mahalliy iqtisodchilardan Sh.Z.Abdullaeva, T.M.Qoraliev, A.A.Omonov, M.M.Nuralieva, Z.T.Mamadiyarov[9]lar tomonidan tadqiq etilgan.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 1-noyabrda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"[10]gi Qonunining qabul qilinishi elektron pullar muomalasini, jumladan, "elektron pullarni chiqarish, foydalanish va ularni qoplash bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyatning huquqiy asosini yaratib berdi"[11]. Ushbu qonun asosida "O'zbekiston

3 https://finlit.uz/uz/articles/payments-and-transfers/online-payments/
4 www.sciencedirect.com//juniperresearch/press/digital-banking-users ma'lumotlari asosida tayorlandi
5 https://lex.uz/docs/-4811025
6 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmon.
7 Schär, Fabian. 2021. "Decentralized Finance: On Blockchain- and Smart Contract-Based Financial Markets." Federal Reserve Bank of St. Louis Review 103 (2): 153-74. https://doi.org/10.20955/r.103.153-74; Bech M., C. Boar, D.Yeidan, P.Haene, H.Holden and W.Toh. 2022. "Using CBDCs across Borders: Lessons from Practical Experiments." BIS Innovation Hub, Bank for International Settlements, Basel.
8 Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. – М: "Альпина Бизнес Букс", 2007. – С. 1018. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: "Дело Лтд", 1995. – С. 479.
9 Sh.Z.Abdullaeva Bank ishi. Darslik. T: "IQTISOD-MOLIYA", 2017 y. 535-540 b.; A.A.Omonov., M.T.Qoraliev Banklarda buxgalteriya hisobi T. "IQTISOD-MOLIYA", 2014 y 118 b.; M.M.Nuralieva. Elektron tijoratda moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertasiyasi avtoreferati. Toshkent 2021. Mamadiyarov Z.T. "Tijorat banklarida masofaviy xizmatlarni rivojlantirish". Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati. Toshkent 2021.
10 https://lex.uz/docs/-4575786 O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 01.11.2019-yildagi O'RQ-578-son
11 https://lex.uz/docs/-4575786 O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 01.11.2019-yildagi O'RQ-578-son

Respublikasi hududida elektron pullarni chiqarilishi va muomalada bo‘lishi qoidalari”[12] ishlab chiqilib, Adliya vazirligida 2020-yil 29-aprelda 3231-son bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazildi. Mazkur hujjat jahon tajribasiga tayangan holda, “elektron pullar tizimi faoliyatini tashkil etish, elektron pullar muomalasi, elektron pullar tizimida risklarni boshqarish hamda tizimda xavfsizlikni ta’minlash maqsadida ishlab chiqildi. Unda elektron pullar tizimiga oid asosiy tushunchalar, shu jumladan, ayirboshlash operatsiyasi, bir va ko‘p emitentli elektron pullar tizimi, oldindan to‘langan karta, elektron pullar tizimining agenti, elektron hamyon va sohaga oid”[13] boshqa terminlarga batafsil tushuntirishlar berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada guruhlash, abstraksiyalash, qiyosiy tahlil, tarkibiy tahlil, ilmiy prognozlash, iqtisodiy-statistik, grafik-tahlil va boshqa usullardan foydalanilgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Qoidaga muofiq, “emitent, operator, elektron pullar tizimining agenti, elektron pullar egasi, shuningdek, emitent bilan shartnoma tuzgan banklar, to‘lov tashkilotlari, yakka tartibdagi tadbirkorlar va (yoki) yuridik shaxslar elektron pullar tizimining subyektlari hisoblanadi. Bunda elektron pullar tizimining ishlashini ta’minlaydigan bank va (yoki) tegishli litsenziyaga ega bo‘lgan to‘lov tashkiloti – elektron pullar tizimining operatoridir. Emitent yoki emitent bo‘lmagan boshqa bank operator bilan tuzilgan shartnoma asosida elektron pullar tizimining hisob-kitob banki sifatida faoliyat yuritishi mumkin”[14]. Ta’kidlash lozimki, emitent o‘z faoliyatini boshlashi uchun, eng avvalo, elektron pullarni chiqarish va realizatsiya qilishi to‘g‘risida Markaziy bankka belgilangan shakldagi xabarnoma va unga ilova sifatida operator bilan tuzilgan shartnoma hamda elektron pullar tizimi subyektlari bilan tuziladigan shartnomalar namunalarini yuborishi zarur.

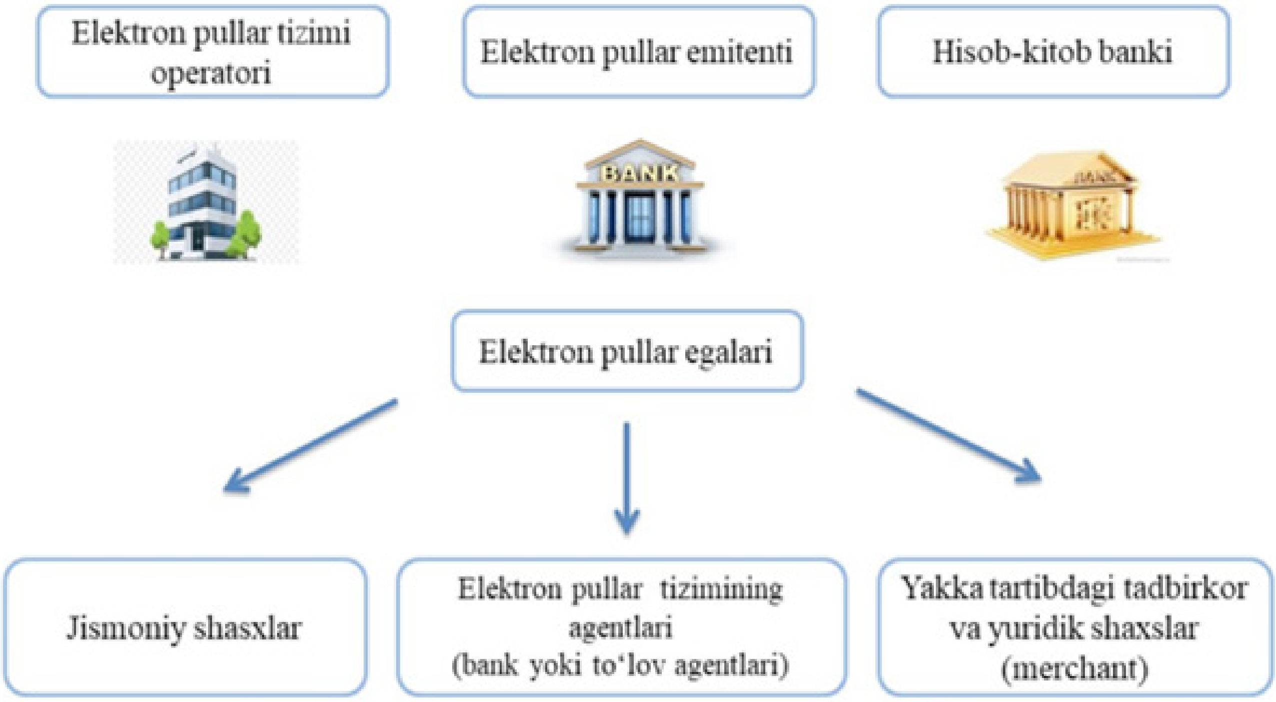

1-rasm: Elektron pul tizimi subyektlari[15]

Elektron pullarning asosiy afzalliklaridan biri, bank hisobvarag‘ini ochmasdan turib to‘lovlarni amalga oshirish imkoniyatining mavjudligi va tezkor tizimning yo‘lga qo‘yilganligidadir. Shu bilan birga to‘lovlarni amalga oshirayotgan paytda vositachilik haqining boshqa to‘lov vositalariga qaraganda arzonligi hisoblanadi.

12 https://lex.uz/docs/-4803632 O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining qarori, 29.04.2020 yilda ro‘yxatdan o‘tgan, ro‘yxat raqami 3231
13 https://lex.uz/docs/-4803632 O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining qarori, 29.04.2020 yilda ro‘yxatdan o‘tgan, ro‘yxat raqami 3231
14 https://lex.uz/docs/-4803632 O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining qarori, 29.04.2020 yilda ro‘yxatdan o‘tgan, ro‘yxat raqami 3231
15 Muallif hisob-kitoblari (www.cbu.uz ma’lumotlari asosida).

1-jadval: Jismoniy shaxslar uchun elektron pullar qulayliklari[16]

Bank kartalari	Elektron pullar
Bank hisobvarag'ini ochish talab etiladi	Xaridor jismoniy shaxs elektron hamyonni uyali aloqa telefoni raqamiga ochishi mumkin
Operatsiyalarni amalga oshirayotganda bank karta hisobvarag'iga murojaat qilish talab etiladi	To'g'ridan-to'g'ri elektron hamyon orqali muomala qilinadi (tegishli bank vositachilik haqi ushlab qolinmaydi, xarajatlar kamayadi)
Tijorat banklari bank kartalarini ochayotganda mijozni identifikatsiya qilishlari kerak	Elektron hamyon egasi identifikatsiya qilinishi yoki identifikatsiya qilinmasligi mumkin. Identifikatsiya qilingan elektron pullarning egasi bo'lgan jismoniy shaxs tomonidan amalga oshiriladigan bitta operatsiyaning eng ko'p summasi 100 BHMga teng bo'lgan summadan oshmasligi kerak. Identifikatsiya qilinmagan elektron pullarning egasi bo'lgan jismoniy shaxs tomonidan amalga oshiriladigan bitta

Hozirgi kunga kelib, O'zbekistondagi elektron pullar tizimi miqdori 15 taga yetdi.

1-jadval: Elektron pullar tizimlari reestri[17]

№ t/r	Elektron pullar tizimi nomi	Operator nomi	Emitent nomi	Elektron pullar chiqarish sana
1.	«OSON»	"BRIO GROUP" MChJ	«Turkiston» XATB	16.06.2020 y.
2.	«E-CARD»	"INSPIRED" MChJ	ATB «Universal bank»	21.08.2020 y.
3.	«CLICK»	"CLICK" MChJ	«Agrobank» ATB	21.08.2020 y.
4.	«WOOPPAY»	"WOOPPAY UZ" MChJ	«Kapitalbank» ATB	02.11.2020 y.
5.	«alif.mobi»	"ALIF TECH" MChJ	AT «Aloqabank»	02.11.2020 y.
6.	«Interpay»	"Interpay sys" MChJ	«Kapitalbank» ATB	28.07.2021 y.
7.	«A-pay»	"CENTER FOR DIGITAL TECHNOLOGY AND INNOVATION" MChJ	«Bank Apelsin» AJ	01.07.2022 y.
8.	«QIWI Uzbekistan»	«Payment Aggregation Systems» MChJ	«Bank Apelsin» AJ	11.08.2022 y.
9.	«1HLSW»	"Genesis Innovation" MChJ	AT «Aloqabank»	17.11.2021 y.
10.	«GlobalPay»	"Global Solutions" MChJ	AT «Aloqabank»	17.11.2021 y.
11.	«Payway»	"Payway" MChJ	«Bank Apelsin» AJ	29.07.2022 y.
12.	«Apelsin»	"Bank Apelsin" AJ	«Bank Apelsin» AJ	29.07.2022 y.
13.	«ExMoney»	"O'zbekiston Respublikasi Tovar-xomashyo birjasi" AJ	«Trastbank» XAB	30.08.2022 y.
14.	«AIST»	"Ozinterpay" MChJ	ATB «Universal bank»	30.08.2022 y.
15.	«PAYNET WALLET»	«INSTANT PAYMENT SOLUTIONS» MChJ	AT Xalq banki	30.08.2022 y.

Butun jaxon migratsiya va taraqqiyot tadqiqotlar agentligining qisqacha ma'lumotlariga ko'ra, "past va o'rta daromadli mamlakatlarga pul o'tkazmalarining rasmiy ravishda qayd etilgan oqimlari 2020-yilda 540 milliard dollarni tashkil etdi, bu 2019-yildagi 548 milliard dollardan atigi 1,6 foizga kamdir. 2020-yilda pul o'tkazmalarining qayd etilgan oqimining pasayishi 2009-yilgi jahon moliyaviy inqirozi davridagi ko'rsatkichdan (4,8 foiz) kichikroq bo'ldi" [11].

16 Muallif hisob-kitoblari.
17 Muallif hisob-kitoblari (www.cbu.uz ma'lumotlari asosida).

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

2-rasm: Elektron hamyonlarni to'ldirish jarayonlari[18]

2-rasm ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, elektron pullarning chiqarilishi emitent tomonidan jismoniy shaxs yoki elektron pullar tizimining agentidan qabul qilingan pul mablag'lari doirasida elektron pullar tizimi qoidalari hamda elektron pullarni chiqarish, ulardan foydalanish va ularni qoplash to'g'risidagi shartnomaga asosan amalga oshiriladi.

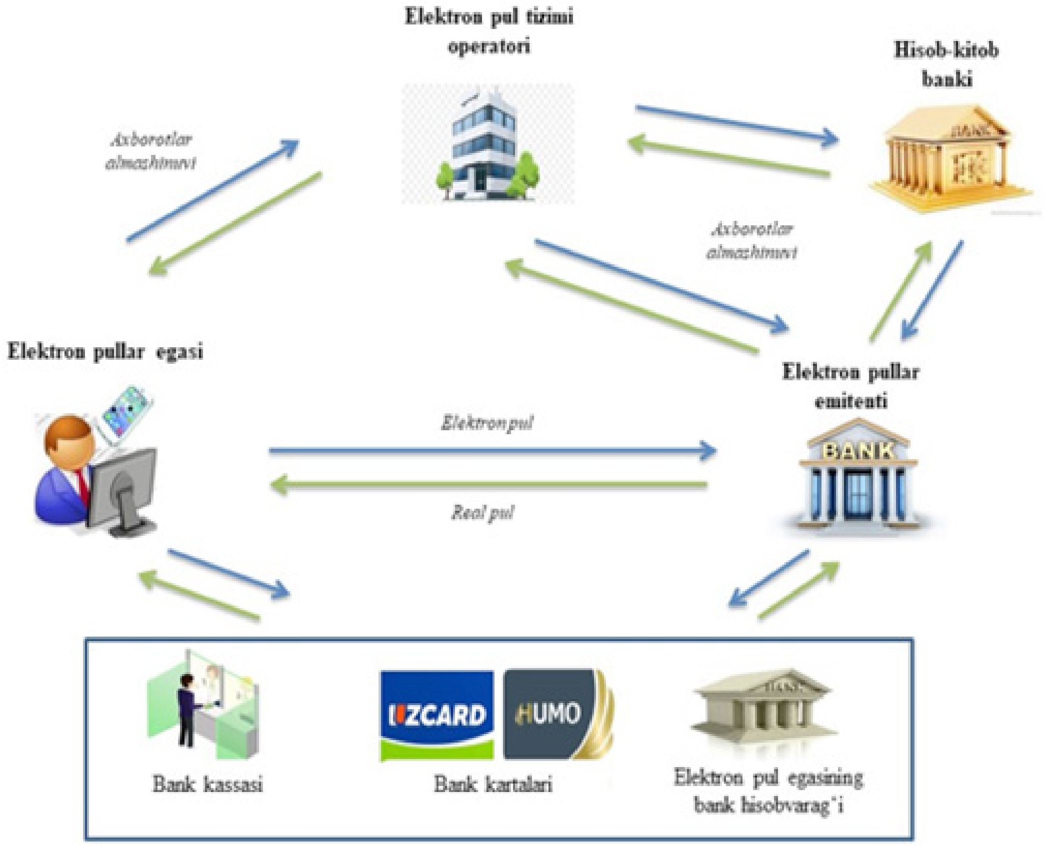

3-rasm: Elektron pullarni qoplash texnologiyasi[19]

3-rasm ma'lumotlari tahlili bo'yicha, emitent elektron pullar egasi tomonidan taqdim qilingan elektron pullarni mazkur tizim qoidalari hamda emitent va elektron pullar egasi o'rtasida tuzilgan elektron pullarni chiqarish, ulardan foydalanish va ularni qoplash to'g'risidagi shartnomaga muvofiq naqd pulga almashtirish yoki naqd pulsiz mablag'larni elektron pullar egasining bank hisobvarag'iga kirim qilish orqali qoplaydi.

18 Muallif hisob-kitoblari (www.cbu.uz ma'lumotlari asosida).
19 Muallif hisob-kitoblari (www.cbu.uz ma'lumotlari asosida).

Hozirgi kunda Markaziy bank tomonidan “milliy to‘lov tizimlarini rivojlantirish va moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish yo‘nalishidagi ishlar doirasida bank biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va xizmatlarning raqamli kanallar orqali ko‘rsatilishiga alohida e’tibor qaratilmoqda”[20]. Xususan, bank hisobvaraqlarini masofadan boshqarish xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 1,5 barobarga oshib, 2023-yilning 1-yanvar holatiga 30 mln.ga etdi. Bunda, foydalanuvchilarning 1,2 mln. tasini yuridik shaxslar tashkil etgan bo‘lsa, bank kartalari va bank depozit hisobvaraqlari bo‘yicha bank hisobvaraqlarini masofadan boshqari tizimlaridan foydalanuvchi jismoniy shaxslar soni deyarli 30 mln. taga teng bo‘lgan. Banklarning mobil ilova dasturlarida jismoniy shaxslar uchun barcha bazaviy bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati yaratilishi natijasida masofadan turib onlayn tarzda amalga oshirilgan operatsiyalar hajmi hisobot yilida 145,8 trln. so‘mga etdi. Bunda, mobil ilova dasturlari orqali amalga oshirilgan onlayn depozitlar – 21,9 trln. so‘m, konversiya amaliyotlari – 20,9 trln. so‘m, onlayn mikroqarzlar – 5,6 trln. so‘m, kreditlarni so‘ndirish hajmi – 8,2 trln. so‘mni tashkil etganligini ko‘rishimiz mumkin.

4-rasm: QR-online tizimida amalga oshirilgan tranzaksiyalar[21]

4-rasm ma’lumotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2022-yilda “QR-online” axborot tizimi tomonidan tadbirkorlik subyektlariga taqdim qilingan QR-kodlar soni 2021-yilga nisbatan qariyb 8 ming taga oshib 99 ming taga etdi. Shunga qaramasdan, 2022-yilda ushbu tizim orqali o‘tkazilgan tranzaksiyalar xajmi 2021-yildagi 14,9 mlrd. sumdan 191,6 mlrd. so‘mgacha oshgan, tranzaksiyalar soni esa 4,2 barobarga oshib 63,2 ming tani tashkil qildi.

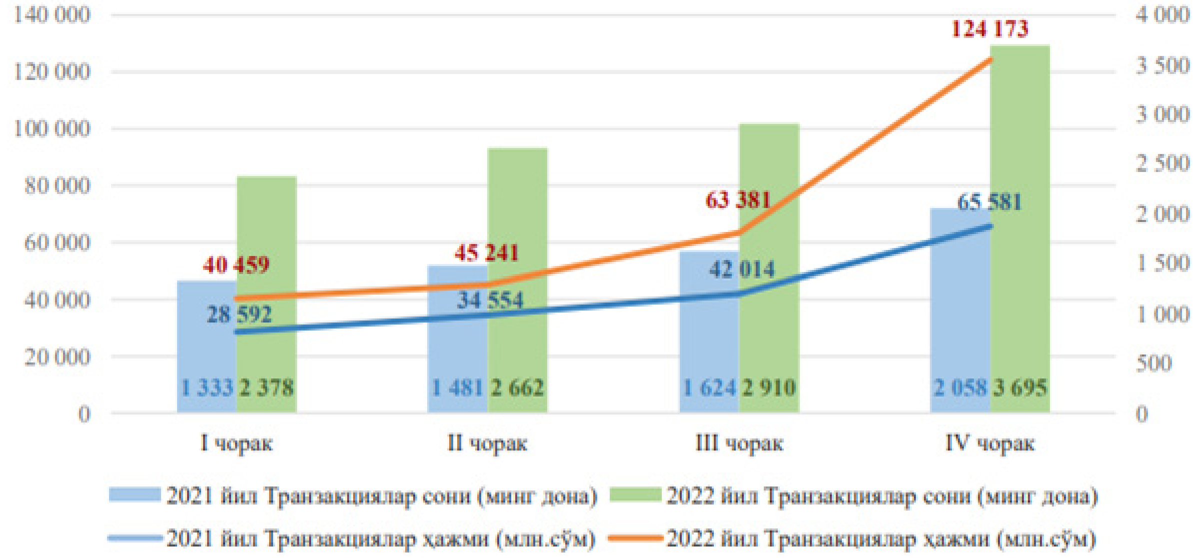

5-rasm: Elektron pullar tizimlari orqali amalga oshirilgan tranzaksiyala[22]

20 https://cbu.uz/uz/payment-systems/history/
21 https://cbu.uz/uz/payment-systems/history/
22 https://cbu.uz/uz/payment-systems/history/

5-rasm ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, 2023-yilning 1-yanvar holatiga Markaziy bankning elektron pullar tizimlari reestriga 15 ta elektron pullar tizimlari kiritilgan bo'lib, mazkur tizimlarda ochilgan elektron hamyonlar soni 8,4 mln. donaga etdi. Hisobot yilida elektron pullar orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni 2021-yilga nisbatan 1,8 barobarga oshgan holda 11,6 mln. donani, tranzaksiyalar hajmi esa 1,6 barobarga o'sib 273,2 mlrd. so'mni tashkil etgan.

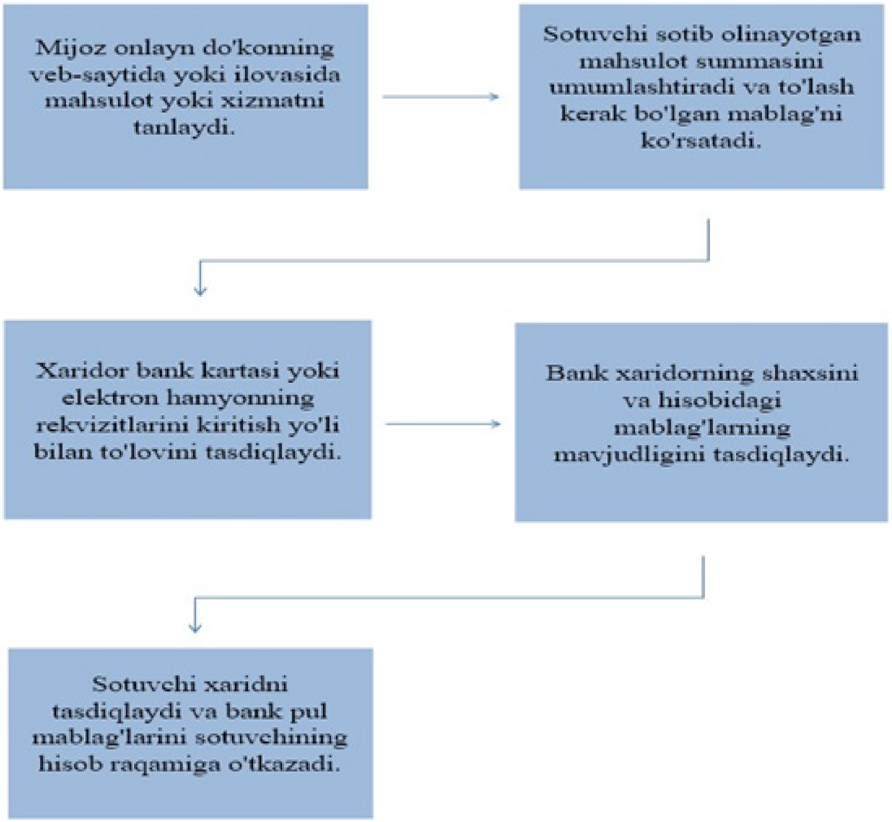

6-rasm: Onlayn to'lov tartibi quyidagicha[23]

Elektron hamyon egalari tomonidan o'tkazilgan tranzaksiyalarning 92 foizi elektron pullar tizimlarining ishtirokchisi bo'lgan tadbirkorlik subyektlarining elektron hamyonlariga muayyan tovar (xizmat, ishlar) uchun to'lovlarni amalga oshirish hamda 8 foizi jismoniy shaxslar elektron hamyoniga pul o'tkazmasini amalga oshirish maqsadida foydalanilgan. Elektron pullar vositasida amalga oshirilgan to'lovlarning 28 foizi mobil operatorlarning xizmatlari, 10 foizdan – kommunal xizmatlar hamda o'yin va ijtimoiy tarmoqlardagi xizmatlar, 9 foizi – xorijiy elektron hamyonlarni to'ldirish, 5 foizi joyidagi to'lovlar va boshqa xizmatlar uchun o'tkazilgan to'lovlarni tashkil etadi.

XULOSA

Bank tizimi barqarorligini ta'minlash va iqtisodiyotning yuqori o'sish sur'atlarini ragbatlantirishga qaratilgan qator muhim chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Bu esa, bank va boshqa moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatning kengayishi hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatining oshishiga imkon beradi va eng yuksak xalqaro standartlar talabiga mos zamonaviy bozor infratuzilmasining rivojlanishi uchun sharoit yaratadi. Bank tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng ko'lamda tadbik qilinishi ushbu tizimning yanada samarali faoliyat olib borishini ta'minlaydi.

Zamonaviy voqelikda marketingda axborot texnologiyalaridan foydalanmasdan bank muassasasi faoliyatini olib borish mumkin emas. Internet-marketingning har xil turlaridan foydalanish, yangi mijozlarni jalb qilish, mavjud bozorni kengaytirish imkonini beradi. Hech shubha yo'qki, bugungi kunda ushbu istiqbolli marketing vositalariga etarlicha e'tibor beradigan banklar, ertaga o'zlarining raqobatchilariga qarshi jiddiy ustunlikka ega bo'lishadi. Shu munosabat bilan, banklar onlayn xizmatlarni taqdim etish tizimini rivojlantirish bilan bir qatorda, onlayn ma'lumotlarni to'plash tizimini ham ishlab chiqishi kerak. Bu ularga mijozlar haqidagi so'nggi ma'lumotlarni olish va tadqiqot xarajatlarini qisman kamaytirish imkonini beradi.

23 Muallif hisob-kitoblari (www.cbu.uz ma'lumotlari asosida).

Shunday qilib, bank muassasalari tomonidan mijozlar bo'yicha samarali tadqiqotlarni ishlab chiqish va o'tkazish, ularga o'zlari bilan o'zaro munosabatlarni yaxshilash va bozor ko'rsatkichlarini oshirishga imkon beradi. Bank uchun o'zining marketing tadqiqotlarini professional ravishda olib boradigan kompaniyalarning xizmatlari bilan birlashtirish juda muhimdir. Shuningdek, bank muassasalari zamonaviy aloqa vositalarining har xil turlaridan foydalangan holda zamonaviy tadqiqot usullaridan foydalanishi kerak. Chunki ularda mijozlar bilan bevosita bog'lanish bo'yicha zarur axborotlar mavjud.

Respublikamiz tijorat banklari xizmatlari tarkibida overdraft, valyutaviy svop xizmat turlarining rivojlanmaganligi, forfeyting, kontokorent, trast xizmatlarining mavjud emasligi banklarning moliyaviy xizmat soni va sifatini oshirish borasidagi dolzarb muammolarning mavjudligidan dalolat beradi.

Tijorat banklarida internet-banking xizmat turi bo'yicha marketing bo'limlarini tashkil qilish orqali mijozlarni kengroq qamrab olish va ularni ushbu xizmat turidan xabardorligini ta'minlash lozim;

Yangi bank xizmatlari bilan ishlashda malakali axborot texnologiyalari va bank xizmatlarini birday yaxshi tushunadigan kadrlarni muntazam tayyorlash;

Banklarning faoliyatini ish uslubini o'zgartirish, bunda har bir mijozga yo'naltirilgan o'z strategiyasini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmon.
2. Schär, Fabian. 2021. "Decentralized Finance: On Blockchain- and Smart Contract-Based Financial Markets." Federal Reserve Bank of St. Louis Review 103 (2): 153-74. https://doi.org/10.20955/r.103.153-74;
3. Bech M., C. Boar, D.Yeidan, P.Haene, H.Holden and W.Toh. 2022. "Using CBDCs across Borders: Lessons from Practical Experiments." BIS Innovation Hub, Bank for International Settlements, Basel.
4. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. – М: "Альпина Бизнес Букс", 2007. – С. 1018.
5. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: "Дело Лтд", 1995. – С. 479.
6. Sh.Z.Abdullaeva Bank ishi. Darslik. T: "IQTISOD-MOLIYA", 2017 y. 535-540 b.
7. A.A.Omonov., M.T.Qoraliev Banklarda buxgalteriya hisobi T. "IQTISOD-MOLIYA", 2014 y 118 b.
8. M.M.Nuralieva. Elektron tijoratda moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertasiyasi avtoreferati. –Toshkent -2021.
9. Mamadiyarov Z.T. "Tijorat banklarida masofaviy xizmatlarni rivojlantirish". Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati. –Toshkent-2021.
10. www.cbu.uz O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida tayorlandi.
11. https://www.worldbank.org
12. https://en.wikipedia.org/wiki/David_Chaum
13. www.sciencedirect.com//juniperresearch/press/digital-banking-users ma'lumotlari asosida tayorlandi.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 3

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.